

MEHMED SALÂHÎ BEY

VE

II. Abdülhamid'e Selânik hakkında sunduğu 31 Temmuz 1304 tarihli rapor

M. Münir Aktepe

Mehmed Salâhî Bey'in vazife ile Selânik'e gönderildiği tarihlerde, Balkan devletlerinin siyâsî durumu çok hareketli, aynı zamanda oldukça karışık bir vaziyette bulunuyordu. Bilhassa Yunanlılar, topraklarını genişletmek amacı ile devamlı şekilde faaliyet göstermekte idiler. 13 Temmuz 1878 de imzalanan Berlin anlaşması uyarınca, büyük devletlerin, Tesâlya, Epir ve Girid adasını isteyen Yunanistan lehinde bazı sınır değişikliklerinin yapılabilmesi için Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında bir müzakere açılmasını kabûl ettikleri görüldü. Bu keyfiyet her ne kadar Osmanlı Devleti tarafından şiddetle reddolundu ise de, bu def'a Yunanistan, bahis konusu anlaşmanın aynı maddesine dayanarak, Avrupa devletlerinin aracılığını istemişti. Neticede, her zaman için Osmanlı Devleti'nin iç meselelerine müdâhale etmek arzusunda bulunan devletlerden bazıları ve bilhassa Rusya ile mezkûr maddeyi anlaşmaya koyduran Fransa, Yunanlıların bu talebini bir fırsat telâkki ederek derhâl rumların tarafını tuttu. Buna karşılık İngiltere bahis konusu müdâhaleyi Akdeniz'deki menfaatlerine aykırı bulduğundan, Osmanlı Devleti tarafını iltizam etti. Diğer taraftan Yunanistan'ın Makedonya'yı alacağından endişe duyan Avusturya'nın dahi Osmanlı Devleti ile iş birliği yaptığı görüldü. Taraflar arasındaki bu anlaşmazlık, 29 Ocak 1879 da Preveze'de ve 16 Haziran 1880 de Berlin'de toplanan konferanslarda dahi halledilememişti. Nihayet 9-26 Mart 1881 de İstanbul'da toplanan bir konferans sonunda, Bâb-ı âlî, büyük devletleri gücendirmemek düşüncesi ile Tesâlya'nın bir kıs-

mini yani Arta ve Volo ile Larissa'yı Yunanistan'a terk etmek mecburiyetinde kaldı (2 Temmuz 1881)¹.

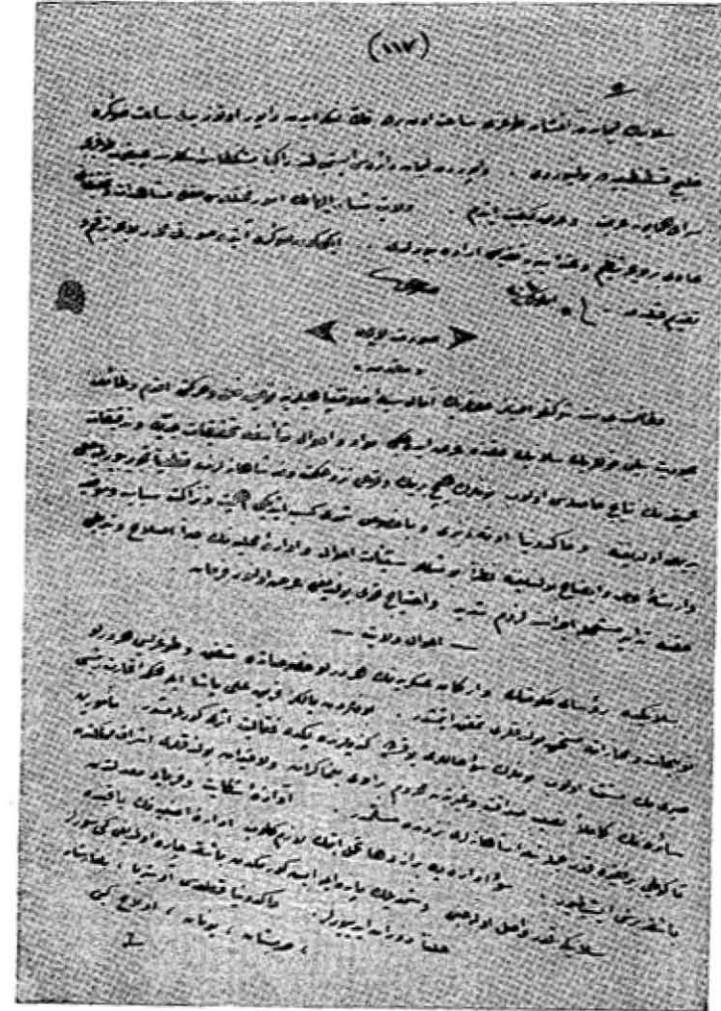
Ma'amâfih yunanlılar bununla iktifâ etmiyerek, daha geniş toprak parçaları istediler ve devamlı olarak bu arzularını tahakkuk ettirmek gâyesi ile fırsat kolladılar. Nitekim 18 Eylül 1885 de Bulgaristan emâreti ile Şarki-Rumeli'nin birleştirilmesi üzerine, yunanlıların yeniden ortaya çıktıkları görüldü². Hâlbuki Osmanlı hükümetinin, Şarki-Rumeli'nin Bulgaristan ile birleştirilmesi hususunda tertib edilen isyandan haberi dahi yoktu. II. Abdülhamid bu keyfiyeti evvelâ İstanbul'da bulunan Rus elçisi Nelidof'dan öğrenmiş³ ve bilâhira Said Paşa'yı çağırarak, Bâb-ı âli'de alınacak tedbirler görüşülmeye başlanmıştı. Fakat kısa bir müddet sonra Filibe'ye vaziyette 7 bin asker vardı. Bu sebeble II. Abdülhamid mes'eleyi sonunda yine politika yolu ile hâletmeye karar verdi ve sadrîazam Said Paşa'nın yerine Kâmil Paşa'yı sadârete getirerek, bu birleşmeye muhâlefet eden rusların da yardımından bi'l-istifâde İstanbul'da bir konferans toplandı. 5 Kasım 1885 de hâricîye nâzırı Said Paşa'nın başkanlığında açılan konferansa, Berlin anlaşmasına iştirâk eden devletlerin temsilcileri katıldı. Bu konferansda, Şarki-Rumeli mes'alesi, Berlin anlaşmasının hükümleri dâiresinde ve pâdişâhın hükümlerine uygun bir tarzda hâllolunacak idi. Lâkin görüşmeler esnâsında Rusya ile Avusturya ve Alman imparatorluğunun Osmanlı Devleti tarafını tuttuğu ve bunların da eski durumun muhâfazasını istedikleri; buna mukabil Bulgaristan'ın, Rusya'nın baskısından kurtulmasını isteyen İngiltere ile Fransa'nın bulgarları iltizam ettiği görüldü⁴. Nihayet bu yüz-

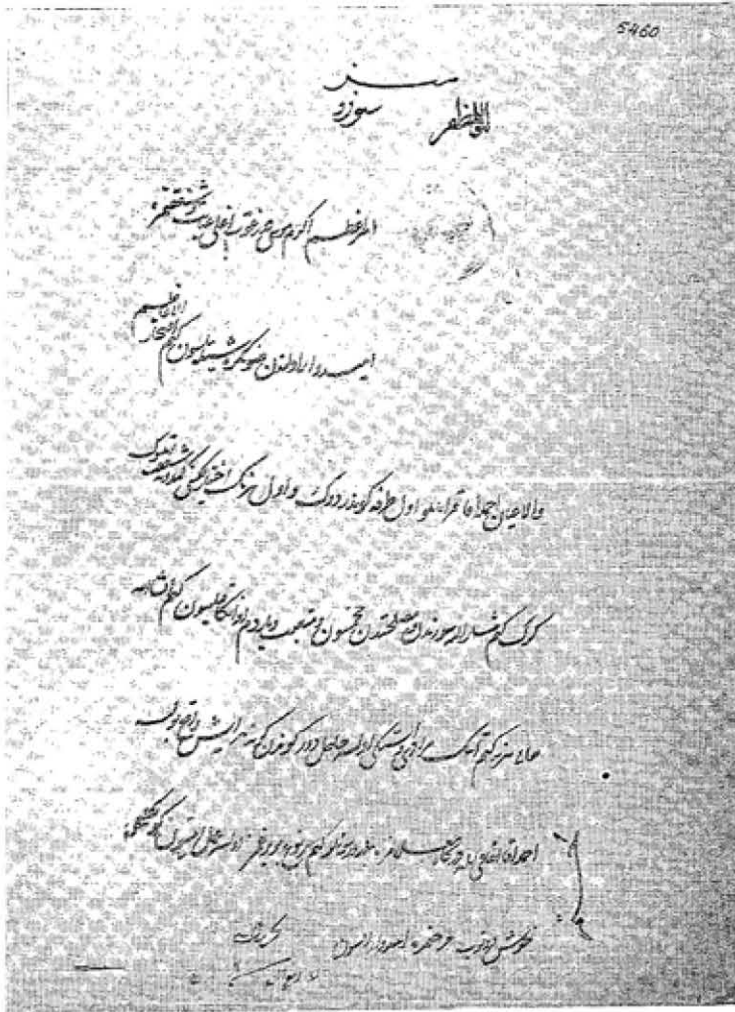
¹ Yorga, *Osmanlı tarihi: 1774 - 1912* (Bekir S. Baykal neşr.). Ankara 1948, C. V, s. 600 vd.

² Yusuf H. Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C. I, ks. 1, Ankara 1968, s. 42 vd. Enver Z. Karal, *Osmanlı Tarihi - Birinci Meşrutiyet ve İstibdat devirleri 1876 - 1907*, Ankara 1962, C. VIII, s. 106 vd., Vedat Örfi, *Hâtrât-ı Sultan Abdülhamid-i sânî*, İstanbul 1940, s. 29 vd. ile 60 vd.

³ Kâmil Paşa'nın âyân reîsî Said Paşa'ya cevapları, İstanbul 1827, s. 61/78; Said Paşa'nın, Kâmil Paşa hâtrâtına cevapları (Şarki-Rumeli, Mısır ve Ermeni mes'eleleri), İstanbul 1927, s. 4/28; Kâmil Paşa'nın âyân reîsî Said Paşa'ya cevapları unvanlı risâlesine reddiye, İstanbul 1828, s. 3 vd. ile İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Sou sadrîazamlar*, s. 1852.

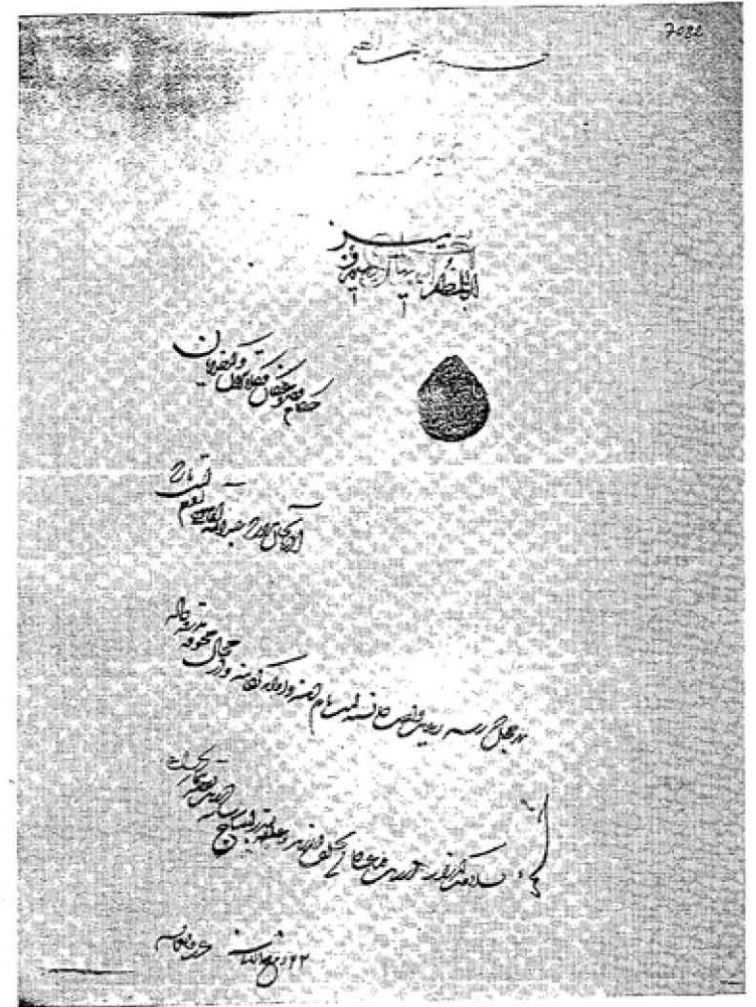
⁴ Hilmi Kâmil Bayur, *Sadrîazam Kâmil Paşa*, Ankara 1954, s. 106 vd. ile Osman Nuri, *Abdülhamid-i sânî ve devri saltanati*, İstanbul 1927, C. II, s. 780.

Vesika II

Şah İsmail'in 7 Rebi'ü'l-avvel 918 (= Eylül 1512) tarihi ile Musa Durgud-oglu'na gönderdiği fermân. Topk. Sar. Müz. Arş. Nr. 5460

Vesika III

Şah İsmail'in, Azerbaycan'a gönderdiği Abdullah Ağa'ya, uğradığı yerlerde her türlü kolaylık gösterilmesi için bu bölgenin hâkim ve kethüdalarına hitâben kaleme aldığı 22 Rebi'ü'l-avvel 920 (= Mayıs 1514) tarihli fermân, Topk. Sar. Müz. Arş. Nr. 7082

den uzayan görüşmeler, henüz sona ermeden, hiç beklenmedik bir olay vuku'a geldi, yâni 14 Kasım 1885 de Sırbistan âni şekilde Bulgaristan'a harp açtı⁵. Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan devletlerinden her biri ayrı ayrı Osmanlı Devleti aleyhine, toprak bakımından genişlemek çabası içinde bulunmakla beraber, birinin yeni yeni topraklar almak suretiyle büyümesi, aynı zamanda diğerrinin aleyhine olacağı için bunlar birbirileri ile de geçinemiyorlardı. Nitekim, Berlin anlaşması gereğince, Vidin ve havalisinin sırbardan alınarak bulgarlara verilmesi, Balkanlar'da sırbalar ile bulgarları esâsen düşman hâle getirmişti. Bu itibarla Osmanlı Devleti'nden maada, diğer komşuları dahi Bulgaristan'ın Şarkı-Rumeli'yi ilhak etmesini iyi karşılamamış ve nihayet sırbalar, fiilen tecâvüzde bulunmak cesâretini göstermişlerdi⁶. Ma'amâfih sırbalar, Bulgaristan'a girmiş olmalarına rağmen, 19 Kasım 1885 de Sofya yakınlarında, Slivnitsa muharebesinde mağlûbiyete uğradıkları için geri çekilmek mecbûriyetinde kaldılar. 27 Kasım'da Pırot'ı alan bulgarlar, Belgrad yolunu ele geçirdiler. Bununla beraber 9 Mart 1886 da Bükreş'de yapılan anlaşma gereğince, her iki taraf da eski sınırlarına döndü⁷.

Diğer taraftan, Kasım 1885 de, İstanbul (Tophâne) konferansı uyarınca bulgarlar Şarkı-Rumeli'den çekilmiş ve bu vilâyet için yeni bir idâre şekli kabul edilmişti. Ancak Bâb-ı âlî'nin korkak siyâseti muvâcehesinde, bulgarlar ile osmanlılar arasında ele alınan mes'eleler 5 Nisan 1886 tarihine kadar müzâkere konusu oldu ve neticede Osmanlı hükûmeti, Bulgar prensini tekrar Şarkı-Rumeli vâililiğine getirmek mecbûriyetini hissetti⁸. Bu keyfiyyet ise, yunanlıları yeniden harekete geçirmişti. Onlar da Epir, Girid ve Makedonya'dan toprak isteği ile tekrar ortaya çıktılar. Bilhassa Makedonya için bulgarlar ile sırbaların yaptığı mücâdele, yunanlıları çok endişelendiriyordu. Bundan dolayı Yunan başbakanı

⁵ Enver Z. Karal, *Aynı eser*, C. VIII, s. 102 vd.

⁶ Osman Nuri, *Aynı eser*, C. II, s. 782/83; Yusuf H. Bayur, *Aynı eser*, s. 45 vd.; Enver Z. Karal, *Aynı eser*, C. VIII, s. 102/12.

⁷ Yorga, *Aynı eser*, C. V, s. 604; İsmail H. Danişmond, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1981, C. IV, s. 328.

⁸ Ali Fuad Türk geldi, *Mesâil-i mühlime-i siyâsiye* (Bekir Sıdık Baykal nşr.). Ankara 1957, C. II, s. 214; Hilmi Kâmil Bayur, *Sadr-ı zâman Kâmil Paşa*, Ankara 1954, s. 112 vd.

Delyannis'in geniş ölçüde bir siyâsi faaliyete giriştiği görüldü ve dolayısıyla Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasında yine bir anlaşmazlık husule geldi. Fakat bu def'a Selânik bölgesine doğru genişlemek isteyen Yunanistan'ı, ne İngiltere ve ne de Rusya ile Avusturya ve Almanya gibi devletler tuttu. Ancak Fransa, Yunanistan'a önceleri tarafdar gibi görüldü ise de, biraz sonra o dahi yalnız kaldığını anlayınca, Delyannis'e daha mu'tedil bir hareket tarzı ta'kib etmesini tavsiye etti. Bunun üzerine Delyannis, yapılan nasihatları nazar-ı dikkata alacağını açıkladı. Lâkin Yunan başbakanının sözüne i'timad etmeyen Avrupa devletleri, Yunanistan'a bir ültimatom verdiler ve Yunan ordusunun barış zamanındaki kadroya indirilmesini istediler. Delyannis sözünde samimî olmadığı için va'ade bulunduğu hâlde, tahmin olduğu üzere, bu isteği yerine getirmede ve nihayet Yunan kuvvetleri, Teselya'da Osmanlı sınırını geçme teşebbüsünde bulundu. Ancak bu havâliye gönderilen Ahmed Eyyüb Paşa'nın Yunan kuvvetlerini hezimete uğratması üzerine, Delyannis büyük bir hayâl kırıklığına uğradı ve bu yüzden, Yunan hükûmetinden dahi düştü. Yerine geçen Trikupis, Avrupa devletlerinin arzularına uyararak, 6 Haziran 1886 dan itibaren Yunan ordusunu terhise başladı. Buna karşılık büyük devletler de Yunanistan sahillerinden ablukayı kaldırdılar. Böylece Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki buhran bertaraf edilmiş oldu⁹.

Fakat hiç şüphe yok ki, bu nevi sükûnet devreleri muvakkat bir zamana mahsustur. Mehmed Salâhî Bey'in vazife ile Selânik'e gönderildiği ve dönüşünde, Selânik'in durumu ve me'murlar hakkında II. Abdülhamid'e lâyihasını sunduğu tarihlere, Balkan devletleri, yâni Bulgarlar, Sırbalar, Yunanlılar, Ulahlar ve hattâ Avusturya¹⁰ ile Rusya, Balkanlar'da, Makedonya bölgesinde, Selânik havâlisinde toprak elde edebilmek için devamlı olarak müsâid zemin ve zaman aramakta idiler. Makedonya havâlisi, bilhassa bu küçük devletlerin âdetâ bir inkişaf sahası hâline gelmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun gayet hassas olması icâbettği böyle bir mevzû' ve devrede ise, Selânik vilâyetinin idâresi ve burada bulunan idârecilerin ahvâli, Mehmed Salâhî Bey'in ifâdesine nazaran pek

⁹ Fâhîr H. Armaoğlu, *Siyâsi tarih 1789-1919*, Ankara 1961, s. 398-400; Ali Fuad Türk geldi, *Aynı eser*, C. II, s. 294 vd.; Osman Nuri, *Aynı eser*, C. II, s. 786; Enver Z. Karal, *Aynı eser*, C. VIII, s. 114 vd.

¹⁰ Osman Nuri, *Aynı eser*, C. II, s. 873.

de parlak değildi. Salâhî Bey'in 31 Temmuz 1304 tarihini ihtiva eden ve II. Abdülhamid'e verdiğini söylediği (bu devrin sosyal olaylarını da açıklaması bakımından çok önemli bulduğumuz) lâ-yiha aynen şöyledir:

Sûret-i Lâyiha

Mukaddime :

Vefî ni'met-i bi-minnet şevketlü efendimiz hazretlerinin âmâl-i seniyye-i hilâfet-penâhilerine tevfiğ-ı fi'il ü hareketi akdem ve vazâif-i ubûdiyyet bilen kullarının Selânik hakkında arz edeceği mevadd ve ahvâl-i müteessife tahkikat-ı ciddiyeye ve tedkikat-ı amîkanın netâyic-i hâsilası olup bunların hiç birinin vuku'u nezd-i hikmet vefd-i şâhânelerinde kat'iyen tecviz buyurulmayacağı be-dihi olduğuna ve Makedonya ötedenberi ve bâ-husus şimdi kes-bettiği chemmiyyet ve nezâket-i siyâsiyye ve mevki'iyeye vâreste-i arz ve fzah bulunduğuna nazaran bu misillü seyyiât-ı ahvâl ve idâre-i mahâlliyyenin cidden ıslâh ve tebdîli hakkında tedâbir-i müsta'cele icrâsına lüzûm-ı şedid ve ihtiyâc-ı kavî bulunduğu arz olunur. Ferman.

Ahvâl-i vilâyet :

Selânik'de rüesây-ı hükûmetin ve erkân-ı askeriyenin her türlü husûsatda müttefik ve doğrusu her türlü tevbihât ve mücâ-zâta müstahik buldukları tahakkuk etmiştir. Bunlardan yalnız ferik Ali Paşa¹¹ ile mahkeme-i ticâret refsi Sabri Bey¹² müstesna olup, bunların su'i hâlleri yoksa da kendilerinde pek de fa'aliyet eseri görülmemiştir. Me'mûrîn-i sâirenin kâmilin nasîb-i sadâkat ve gayretten mahrûm bir alay yağma-gerân ve lâ-kaydân buldukları eşrâf-ı memlekette tâ köylü bir fakire kadar cümle teb'a-i şâhâneleri nezdinde müsellemdir. Avâze-i şikâyet ve feryâd-ı ma'-deletten başka bir şey işidilmiyor. Sû-i idâreye biraz daha tahammül etmek lâzım gelüp idâre-i ecnebiyyenin yakında Selânik'e

¹¹ Ali Paşa, H. 1307 (Rûmî 1305 yılında Selânik kumandanlığına işgal ediyordu. Bak, *Selânik Sâlnâmesi*, onuncu def'a, sene 1307, s. 119.

¹² Mustafa Sabri Efendi, H. 1303 de mütemâyiz ve 16 Zilhicce 1303 (15. IX. 1883) den itibaren de ölä-sânisi olarak vazife görmüştür. Bak, *Selânik Sâlnâmesi*, dokuzuncu def'a, sene 1303, s. 94 ve *Sâlnâme-i Devlet-i altye-i Osmânîye*, sene H. 1304, s. 393; H. 1305, s. 302; H. 1306, 656; H. 1307, s. 738 ile *Selânik Sâlnâmesi*, sene H. 1307, s. 98.

vâsil olacağı ve şimdilik para ile iş görmekten başka çâre olmadığı gibi sözler alenen devran ediyorlar. Makedonya kit'ası Avusturya, Bulgaristan, Sırbistan, Yunan, Ulah gibi yek-diğerin menâfi-i husûsiyesine mugayir niyyât ve tasavvurât-ı siyâsiyyede bulunan büyük küçük bir takım hükûmât ve akvâmın mefâsid-i mu-tasavveresine cevelângâh olmasından ve hele mes'ele-i hâzırânın devâmı ile her tarafın birer günâ istifâde etmek emel-i bedhâhanesinde bulunmasından ve türlü türlü vâsıtalar ile günâ gün intrikalar icrâ edilmekte olmasından dolayı bugün fevka'l-âde müte-yakkız, müdakkik, fa'al bir hey'et-i hükûmetin dest-i iktidârında bulunmaya eşedd-i lüzûm ile muhtacdır. Orada hâl-i hâzırânın devâmı bedhâhân-ı devletin makasid-i hâinâneilerine müsâid meydan bırakmak demek olacağından hallâl-i müşkilât olan tedâbir-i mahsûsa-i pâdişâhîleri sâyesinde bir idâre-i cedide-i muntazama ve müstakımeye tevdi-i umûr edilerek ıslâh-ı ahvâl-i memleket buyurulacağı vâreste-i iştibahtır. Şâyed şimdye kadar olduğu misillü vekayi' ve hareket-ı hâzıra-i mûte'essife yine hey'et-i mevcûde-i mülkiye ve askeriyeden isti'lâm buyurulacak olur ise onların bi't-tabî müttefikân dâmen-i der-miyân-ı himmet olarak hakâyık-ı ahvâlî seir ve ihfâya ve redd ü inkâra cür'et edecekleri aşikârdır. Koca vilâyetin şömendöfer hattı boyundan ma'ada her tarafında hatta nefsi Selânik'de bile emniyyet-i umûmiyye münselib olub eşkıyanın ihrâk-ı emâkin ve kura' ve imhây-ı emvâl ve mahsûlât ve katli-nüfûs ve gasb-ı nükud ve taleb-i fidye gibi teaddiyât-ı fezahât-kârânesi tezâyüd ve tevâlî etmekte ve ehâli ırz ve can ve malından emîn olmadığından ve bu sebebler ile muâmelât-ı umûmiyye sekte-dâr olup fakr u zarûret-i amme teşeddüd ettiğinden hükûmete müracaat ve hükûmet dahi ehâliye karşı izhâr-ı acz ü hayret eylemektedir. Eshâb-ı emlak ve çiftlikât şehirden hârice çıkıp malları başına gidememekte ve hiç bir şeyden istifâde edememekte olduğu ve adem-i emniyyet ve fikdân-ı âsâyiş maddesinin dâhilen ve hâricen pek çok su'i te'siri bulunduğu görül-müştür. Lânkaza¹³ kasabası ehâlisinden İbrahim nâmında bir köylü kahve dükkânında ağlarken görülüp istizâh-ı madde edildik de yedi nüfûs ile tahsilâdarlar tarafından ellerindeki eşya kâmilin alınarak satıldığı ve elinde kalan tarlayı satmak için şehre geldiğini ve ekseri köylülerin bu hâl-i perîşânide mübtelây-ı feryâd ü figan

¹³ Selânik'in kuzey doğusundadır.

olduğunu söyledi. Kasaba-i mezkûre şehre karib olmakla tahkik-i ahvâl için oraya gidilmek arzû olunmuş ise de, eşkiyadan dolayı gidilmemesi rü'esây-ı mülkiye ve askeriye cânibinden ihtar olduğundan bi'z-zarûre azîmetten sarf-ı nazar olunmuştur. Şehre yarım saat mesâfede kâin Kapıcılar-çiftliği denilen mahâlle bile eşkiya musallat olup ashâbı havf ve endişe ile gidemedikleri anlaşılmıştır. Elyevm dâhil-i vilâyetde mevcûd ve müstahdem olduğu tahkik kılınan - tahsildarlar ile beraber - cem'an bin dört yüz kadar polis¹⁴ ve jandarma efrâdı cesâmet ve ehemmiyet-i vilâyet ile asla mütenâsib olmayıp mu'teberân-ı ehâlinin te'min-i âsâyiş için sûret-i husûsiyede mu'âvenet-i nakdiyede bulunacakları ifâdât-ı zimniyelerinden müsteban olmuştur. Kefâlet-i müteselsile-i kaviyye ile iki lira ma'âşlı (Arnavud olmamak şartı ile) bir kaç yüz nefer başkaca efrâd-ı zabtiyye yazılır ve bunlar vilâyette elyevm mevcûd zâbitlerden başka hâricden intihab ve ta'yin kılınacak zâbitler ma'rifeti ile emniyyet ve âsâyişi îade ve muhâfazaya me'mur edilir ise az vakit zarfında şakavetten eser kalmıyacağı ve emniyyet-i umûmiyyenin îade ve fukaray-i ehâlinin rahat ve huzuru te'min olunacağı şübheden beri görülmüyor. Efrâd-ı merkumenin masârif-i vâkı'ası ashâb-ı çiftlikât ve mu'teberân ve eşrâf-ı memleketin vergilerine yüzde bir iki kuruş zam sûretile kaabil-i tedârik ve tesviye olup cümlesinin mebâliğ-i matlûbeyi kemâl-i memnûniyyet ile verecekleri âşikârdır. Rum hasta-hâne ve kilisesinde isti'mâl olunan numlarda bir nevi' tamga mevcûd olup iş bu tamgada Makedonya'nın Yunan memleketi olduğu ve Türklerin barbarlıkla orayı zabt ile icrây-i hükûmet eyledikleri ve yakında Makedonya'nın tahlis olunacağı fıkraları muharrer bulunduğu gibi hiristiyan mekteplerinde muzır ve fesad-âmiz kütüb ve resâil tadrîs ve kıraet edilmekte ve devlet aleyhinde efkâr-ı hâinâne peydâ ettirilmekte bulunduğu muhakkaktır.

Vâlî paşa:

Vâlî Galib Paşa feleğe küskün, beyni yorgun, timsâl-i lâ-kaydi, heykel-i rehâvet denilecek hayırsız, kayıdsız bir zattır¹⁵. Zimâm-

¹⁴ H. 1307 - R. 1305 yılı *Selânik Sâlnâmesi*'nin kaydına nazaran, merkez kazada 38 ve bütün vilâyette ise 131 polis memuru bulunuyordu. Bak, s. 106.

¹⁵ Abdullah Galib Paşa, 1828 - 1903 yılları arasında yaşadı. Mısır tüocularından Ketenci - zâde Mehmed Sâdik Efendi'nin oğlu olup, İstanbul'da doğdu ve mâliye kâtibliği ile devlet hizmetine girdi. 1871 de Mâliye Nâzırlığı ve daha

idâre-i vilâyeti büsbütün oluruna bırakmış ve bir yahudi sarrafının kızına abayı yakmış. Ekseri evkatını orada geçirdiğinden Meclis-i idâre-i vilâyetin ictimâ'ı, bu fertütun keyfine tâbi' ve ba'zen haf-talarca toplanmadığı vâki'dir. Selânik'e vâlf olduğu zamandan beri bir kerre dâhil-i vilâyeti devr ve teftişe gitmemiş ve hatta memleketin etraf ve civarını bile görmeyi merak etmemiş. Büyük, küçük me'mûrlar rüşvetle me'lûf ve me'nûs ve fukaray-ı ehâli işlerini gördürmekden külliyyen me'yûs oldukları hâlde paşanın hiç bir şey ile mukayyed ve müte'essir olmaması sebebiyle mevcûd idâre-i vilâyet hareketten kalmış ve elyevm rûyet olunacak bin dokuz yüz parçayı mütecâviz evrâk-ı muhtelif ve mühimme vâlinin nezd-i rehâvet-kârânesinde müterâkim ve mevcûd bulunmuştur. Umûr-ı mühimme ve müsta'cele-i vilâyeti bile nazar-ı dikkat ve ihtimâma almamakda ve bir şey'i kaydetmemekte olmasına nazaran bu kadar müterâkim ve mu'tenâ evrakın ne vakit hâll ve rûyet olunacağı muhtâc-ı te'emmüldür. Vâlinin akdem-i âmâli ve netice-i efkârı azl olmamaktan ibârettir. Bunun için vilâyetce, devletce hâlen veya istikbâlen mazarratı görülecek her günâ su'-i ahvâlî ketm ve setr etmeye çalışıyor. Ehâlinin feryâd-ı istimdâdi sımah-ı merhametine girmediği gibi eshâb-ı müracaatın ahvâl-i süziş-kârânelerine asla atf-ı nazar-ı ehemmiyyet etmiyor. Yalnız me'mûrların İstanbul'da mensûb oldukları zevâtı gücendirmemeyi ve harekât-ı kabîha ve hâlât-ı gayr-ı marziyelerini hoş görmeyi meslek-i mahsûs-ı selâmet addediyor. Burası muhakkak olmakla beraber garibdir ki mahrem ve hemdemleri ile hasb-i hâl eylediği sıralarda hey'et-i vükelâyı istihfaf ve istihza eylediği de işitilmiştir. Galib Paşa'nın umûr-ı mühimme ve siyâsiye-i vilâyetce ketm-i esrar maddesine de hiç dikkat ve itnâ etmemekte ve ba'zı ecnebler ve bâ-husûs Rusya konsolosu ile mevadd-ı hükûmete dâir lâübâliyanâ te'âtıy-i mütâlâ'at ve müsâhabette bulunduğu ve en ziyade onlardan ketm edilmesi lâzım gelen şeyleri söylemekte ve Rusya konsolosuna menfeat-ı hasfseye mukabil hizmet-i hafiyeye-i ihbâriyede bulunan ve âhiren ikinci rütbeden bir Moskof nişanı ile taltif olunan polis

sonra Trabzon, Bursa gibi vilâyetlerde vâllilik yaptı. 1876 da vezir oldu; müteâkıben Bursa, Halep, Kastamonu, Selânik ve Akdeniz adaları vâlliliklerine tâyin edildi. 1891 de Evkaf Nâzırı oldu. Ölümünden önce Devlet-şûrâsı üyesi olarak hizmet görüyordu. Bak, İbrahim Alâeddin, *Meşhur adamlar*, İstanbul 1933/35, C. II, s. 572.

ser-komiseri Hakkı Efendi'nin hiyânet ve denâeti vâli paşaya ihbar ve ihtar olunduğu hâlde vâlinin ses çıkarmayıp yine komiseri himâye ve iltizam eylemekte olduğu müstahberât-ı mevsûka ve tahkikat-ı vâkı'adan müsteban olmuştur. Fikdân-ı âsâyiş madde-sinden kat'a müte'essir olmayan vâlinin şehre yarım saat mesâfede kâin Kapıcılar-çiftliği'ne gitmek isteyenlere resmen - size asker terfik ettireyim asker ile beraber gidüp geliniz - dediği zevât-ı mezkûrenin ifâdâtı ile mütehakkikdir. Hatta bi'z-zat bendenize - jandarma efîrâdı zâten kâfi değilken Bâb-ı âli rub'unu tenkîh ettirdi. Biz ne yapalım? - dediği gibi ifâde-i âsâyiş için başka bir tedbir düşünmeyüp - jandarma hakkında İstanbul'a bi'ddefa'at yazdım. Cevap vermeye bile te'azzül etmiyorlar. Eşkiyayı ben uşaklarımla tepeleyecek değilim a! İstanbul çâre düşünsün - söz-leri vird-i zebânıdır ki, bunu meclis-i ülfetine dâhil olanlar müte'essiren beyân ve emniyyet-i umûmiyye maddesinin fevka'l-âde bir himmet-i ciddîyeye muhtac idüğünü ityan ediyorlar. Doğrudan doğruya vâlinin taht-ı emrinde bulunan şu'abât-ı idârenin su-i ahvâli muhtâc-ı izah değildir. İslâh-hâne müdüriyetinde kullandığı terbiyesiz, ahlaksız bir adamın ibtilây-ı işret ve adem-i dikkati sebebi ile çend mah islâh-hânenin kısmen muhterik olduğu ve iki bin lira kadar zarar vuku' bulduğu anlaşılmıştır. Hacı Ali nâmında olan bu habîsin etfâlin ırzlarına tasallut gibi harekât-ı şeni'ası mervî olup mümâileyhin su-i idâresinden bahs ile tebdîli husûsunu müsted'î islâh-hâne mevcûd etfâl ve şakirdânın hafiyyen tahrîr ve taraf-ı bendegânemize ita ettikleri mazbata leffen ve merbûten takdim kılınmağla bu bi-edebin azl ve tebdîli elzemdir. Vâli paşa her ne esbâba mebnî ise bu adamı fevka'l-me'mûl himâye ve istishab etmekte olup hatta ba'de'l-harik berây-ı tahkik teşkil olunan komisyonda müdir-i mümâileyhin seyyiât-ı ahvâli resmen tahakkuk etmişken yine semeresiz kalmış, bir şey yapmamıştır. Hâlbuki tensîb-i umûmî ile islâh-hâne müdiriyyetine hânedân-ı memleketten Ömer Paşa zâde Mehmed Bey'in bilâ ma'aş fâhrî olarak ta'yini teklif olduğu hâlde asla nazar-ı i'tibâra almamıştır. Te'cessüs-i ahvâl-i vilâyet ve memleket için vilâyet masârifât-ı mukannenesi meyânında şehri on bin kuruş masârif-i hafiyye muhasses olduğu ve ehemmiyyet-i mevki'iyye ve siyâsiyyesi ciheti ile bu akçenin hüsni isti'mâli ile sûret-i lâzimedeki netâyic-i hasene istih-sâli vâlinin en ziyâde dikkat ve gayret edeceği bir madde-i mü-

himme bulunduğu hâlde meblâğ-ı mezkûrû'l-mikdarın bir kısmını dâmadının pederi Selânik'li amel-manda bir ihtiyara medâr-ı ma'îşet olarak terk ve tahsis edüp mütebâkisini dahi yine damadının müte'alikatına itâ etmekte ve hâsılı bu para mâ-vudu'lehine sarf olunmayıp beyhûde mahv ü hebâ olup gitmektedir. Vâli muâvini Ahmed Şükrü Paşa'ya¹⁶ gelince bu adam dahi öyle nâzik bir mevki'de ifây-ı vazife edecek iktidârı hâiz olmayıp aczinden kinâyeten umûm tarafından heykelin gölgesi diye tezyif ve istihza edildiği ma'atteessûf görülmüştür.

Umûr-ı adliyye:

Vilâyetin umûr-ı adliyyesi pek ziyâde müşevveş ve müzebzeb bir hâlde ve cidden ıslâhata ve me'mûrince tebeddülâta muhtacdır. Her günâ umûr ve deâvî için vâsıtâ-i hâll ve rü'yet mutlaka rüşvet olup parasız hiç bir iş görülmemekte ve hatta köylülerden cüz'î mikdar yumurtaya kadar kabul edildiği rivâyet edilmektedir. Nâib ve istinaf re'isinin ahvâl-i mel'ûnesi başkaca arz ve inba' kılınmıştır. Müddei-i umûmî Galib Bey¹⁷ zâten seyyiât-ı günâ günundan dolayı Konya'dan matrûd ve me'zûl iken Cevdet Paşa¹⁸ nın Hüseyin Efendisine yanaşıp bir kaç yüz lirâ-yı Osmânî rüşvet verdikten sonra Selânik'e müddei-i umûmî nasb olduğu ifâde-i zâtiyyesi ile mütehakkik ve müsbet olup bu sebeble bilâ-perva herkesden alenen akçe talep ve ahzediyor. İstinaf-ı ceza ve bidâyet-i ceza hey'etleri reisleri Şükrü¹⁹ ve Celâl²⁰ beyler ile müddei-i

¹⁶ Ahmed Şükrü Paşa, 27 Ocak 1884 (28 Rebi'ü'l-evvel 1301) tarihinde Rumeli rütbesini almış ve H. 1304, 1305, 1306, 1307 senelerinde vâli muâvini olarak Selânik'de vazife görmüştür. Bak, *Sâlnâme-i Devlet-i aliyge-i Osmânîye*, sene 1305, s. 302; 1306, s. 656; 1307, s. 738 vd.

¹⁷ Galib Bey, Eylül 1887 (Muharrem 1305) de sâniye rütbesini almış ve H. 1304, 1305, 1303 yıllarında, Selânik'de İstinaf mahkemesi müddei-i umûmîsi olarak vazife görmüştür. Bak, *Sâlnâme-i Devlet-i aliyge-i Osmânîye*, sene 1304, s. 393; 1305, s. 302; 1306, s. 656, H. 1307 senesinde ise, 19 Kasım 1874 (9 Şevval 1291) de sâliye rütbesini alan Tayyib Hilmi Efendi, İstinaf müdde-i umûmîliğine getirilmiştir. Bak, *Sâlnâme-i Devlet-i aliyge-i Osmânîye*, sene 1307, s. 738 ve *Selânik sâlnâmesi*, sene H. 1307 (Rumî 1305), s. 99.

¹⁸ Meşhur vak'a-nüvis ve adliye nazırı olan Cevdet Paşa, 8 Haziran 1885 (6 Ramazan 1303) de beşinci def'a Adliye nezâretine getirilmiş ve 10 Mayıs 1890 (21 Ramazan 1307) tarihinde, II. Abdülhamid tarafından, Meclis-i âliyye'ye me'mur edilmişti. Bak, Ali Ömecoğlu, *Cevdet Paşa (İslâm Ansiklopedisi)*, İstanbul.

¹⁹ Şükrü Efendi, Eylül 1884 (Zilka'de 1301) de İzmir pâye-i mücerredini almıştır. H. 1305 senesinde Reşid Bey'in yerine İstinaf mahkemesi ceza reisliğine

umûmî mu'âvini Tayyib Efendi²¹ ve müstantık Mazlum Efendi her türlü zûlm ve gadri tecvîz ve icrâ eden insafsızlardandır. Bunlar zavallî eshâb-ı mesâlihî ve hele biçâre köylüleri ale't-tevâlî soymakda ve gözlerinden kanlı yaşlar akıtmaktadırlar. Dâhil-i vilâyetde eşkıyanın devam-ı şakavetî âdeta ba'z-ı kaymakamlar ile me'mûrîn-i adliyenin li-eclî'l-istifâde ve bi'l-iltizam gösterdikleri rehâvet ve betâet-i lâ-kaydâne ve muâmele-i kanûn şikenânedir neş'et ediyor denilse yalan söylenmiş olmaz. Çünkü bunların gerek der-dest edilen eşkıyayı - ceblerindeki nükûdu aldıktan sonra - şekavetî kanûnen sâbit olmadı kavli-i mücerredî ile salıvermek gibi mu'âmelât-ı hâinânede buldukları ve gerek kasabat ve kura'da ve çiftlikâtda eshâb-ı nüfûz ve serveti ve subaşları eşkıyayı himâye ediyorsunuz, eşkıyanın merkezlerini bildirmiyorsunuz, eşkıyadan muhâfaza için istimdad ettiniz, yataklık ediyorsunuz - gibi türlü türlü ifâdât ve istinâdat-ı mücerrede ve tezvirât-ı mürettebe ile celb ve tazyik ve habs ü tevkif edüp cüz'î ve küllî ne mikdar fidiye-i necât koparabilirler ise ahz ve bel' etmekte oldukları tevâtüren müsbit ve muhakkaktır; hatta bu sebebler ile ve pasaport talebile hıristiyan köylüler ecnebi konsoloslara mürâcaat ile şikâyet ve hikâyet-i hâlde bulunmakta ve konsolosların her işe müdâhalâtı tezâyüd etmektedir. Bu ahvâlin netice-i seyiyisi olarak kavânin ve nizâmât-ı adliyenin bi-hakkın icrâsı lâzım gelen ahkâmı icrâ olunamamaktadır. Me'mûrîn su'i ahlâkı dahi şâyân-ı nefret bir mertebede olup her türlü ef'âl-i şeni'a ve mezmûmeyi irtikâb eyledikleri umûmen ma'lûm olduğu gibi geçende bir rum kızını müstantik-i mümâileyh Mazlum Efendi'nin dest-i ihâfe ve tecebbüründen âdeta zorla kurtardığını rum metropolidi bi'z-zat bendenize ifâde etmiştir.

getirilmiş ve 1803, 1807 yıllarında da aynı vazifeyi görmüştür. Bak, *Sâlnâme-i Devlet-i alıyye-i Osmânîye*, sene H. 1304, s. 393; 1305, s. 302; 1303, 656; 1307, s. 738 vd.

²⁰ Celâl Bey, sâniye rütbesinde olup, H. 1299 (1881/82) senesinde, Bidâyet mahkemesi müddei-i umûmî mu'âvini idi. H. 1304 ve 1305 senelerinde ise, onun Selânik Bidâyet mahkemesi ceza reisi olarak vazifede bulunduğunu görüyoruz. Bak, *Sâlnâme-i Devlet-i alıyye-i Osmânîye*, sene 1304, s. 393 ve 1305, s. 302 ile yedinci def'a basılan *Selânik sâlnamesi*, sene 1299, s. 68.

²¹ Tayyib Bey, sâniye rütbesini hâiz, Bidâyet mahkemesi müddei-i umûmî mu'âvini idi. Bak, *Sâlnâme-i Devlet-i alıyye-i Osmânîye*, H. 1303, s. 302.

Mülhakat-ı vilâyet :

Siroz (Serez) sancağı mutasarrıfı Bedirhan Paşa-zâde Necib Paşa²² gayetle mürtekeb ve fevka'l-âde zâlim ve müstebid bir adamdır. Livâ dâhilinde mütemevvilân ve müteneffizânı birer türlü bahane ile habs ve tehdid edüp soymak ve ahâli-i kura' ve sâirenden her ne nâm ve suretle olursa olsun para almak kendisince vekayî-i âdiye-i rûz-ı merre kabîlindedir. Geçende mevâid-i resmîye ile me'mûrîn-i askerîye tarafından tutulan eşkıyayı ihbar ve derdest edenlere on bin kuruş verilmesi emr-i âli iktizâsından iken mutasarrıf-ı mümâileyh henüz o parayı askerlere vermemiş ve bi'l-akîs bu iş için kendisi Mal-sandığı'ndan on dokuz bin (kuruş) alıp ceb-i irtikâbına doldurmuştur. Şu muâmele resmen ve mevsukan istihbar edildiği gibi Serez kumandanı olup ta'kîb ve der-dest-i eşkiya husûsunda sa'î ve gayreti görülen Mustafa Remzi Paşa'nın vuku'ı istifâsının sebebi aslîsi dahi bu madde olduğu anlaşılmıştır. Vâli Galib Paşa'nın, mutasarrıfın su'i ahvâlini kâmilin bildiği hâlde - Ebûlhüdâ Efendi'nin²³ müteallikatındandır, bi'z-zarûre bir şey diyemeyiz, evvelce ne oldu, sükût etmekden başka çâre yoktur - dediğini kumandan Ali Paşa rivâyet ve beyan etmiştir.

Karaferye²⁴ kaymakamı Yenişehir'li Haydar Bey'in²⁵ oradaki çiftliğini i'mar etmek için ahâlinin emvâl ve mevâşî ve sâiresini cebren gasb ve ahzylemekte ve bi-çâreleri soyup soğana dön-

²² Mehmed Necib Paşa, 5 Kasım 1884 (16 Muharrem 1302) tarihinde Rumeli Beyler-beyliği rütbesini kazanmış olup, onun H. 1304 1305, 1306, 1307 ve 1308 senelerinde, devamlı şekilde Serez Sancağı mutasarrıflığı yaptığını görüyoruz. Bak, *Sâlnâme-i Devlet-i alıyye-i Osmânîye*, sene 1304, s. 393; 1305, s. 302; 1303, s. 681; 1308, s. 738 ve *Selânik sâlnamesi*, 1307, s. 165.

²³ Ebûlhüdâ Efendi, H. Abdülhamid devrinin, geniş ölçüde devlet işlerine adı karışmış bir şeyhidir. Sâmi Paşa zâde Hasan Bey dahi Ebûlhüdâ'nın mensublarından idi. Bak, İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son sadrazamlar*, İstanbul 1940, s. 1372 ve Esver Z. Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, s. 544.

²⁴ Karaferye, Selânik'in batısında bir kaza merkezidir. Rûmî 1305 yılında burada 19 câmi, iki medrese, kız ve erkek olmak üzere iki rüşdiye ve 12 ilk okul vardı. Ayrıca bir kışla ile bir de hastahâne binası bulunuyordu. Bak, *Selânik Sâlnamesi*, H. 1307, s. 189.

²⁵ Karaferye kaymakamı Ni'metî Haydar Bey'in 7 Temmuz 1883 (27 Şevval 1305) de mütemîyiz rütbesini aldığını görüyoruz. Bak, *Sâlnâme-i Devlet-i alıyye-i Osmânîye*, sene 1303, s. 658.

dürmekte olduğu ve Demir-hisar²⁶ kaymakamı Ali Nâzım Efendi²⁷ şeytanın aklına gelmiyecek sûrette Haccac'ane teaddiyât ve mezâlim ile umûm ehâliyi bi-huzûr ve bi-zâr ve şikâyete mecbûredüp bi'd-defa'at Vâli Paşa'ya müracaat ve istid'ây-ı himâyet ve mâ'delet olunduğu hâlde asla te'siri ve fâidesi olmadığı ve Tikveş²⁸ kaymakamı Vassaf Efendi'nin²⁹ iktidarsızlığı ve zûlm ü gadri müttetik-i aleyh bulunduğundan ma'ada şehri ramazanda müslümanları namaz kılmaktan men' etmek ve hristiyanları eyyam ve evkat-i mu'tâde de kiliseye göndermemek gibi ahvâl-i garibesî bâis-i şikâyet olduğu ve Lankaza kaymakamı Ömer Bey'in dahi maiyyetinde bulundurduğu müsellaah arnavudlar ile enva'-ı fezâyihî irtikâb ve zavallı ahâlinin evini yurdunu mahv ü harab etmekte ve kanun, nizam tanımayup darb, habs, tard, tecrim gibi mu'amelât-ı keyfiyye icrâ eylemekte bulunduğu cümle-i tahkikattandır.

Dâhil-i vilâyetde avusturyalıların, yunanlıların, rusların ve sairlerin günâ-gün ilkaât ve ifsâdâtta buldukları ma'lûm iken vâli paşadan bedâ ile nâhiye müdürüne kadar kâffe-i me'mûrinin bu babda gaflet-i amîka gösterdikleri müşâhede olunmuştur. Rusya konsolosu Kazak kumandanı Aşinof (آشینوف) ma'rifeti ile slâv komitalarından altı mah zarfında doksan yedi bin lira celb edüp bu parayı tohum-ı fesad gibi dâhil-i vilâyete saçmaya başlamış ve idâre-i mülkiyye ve askeriyye-i vilâyetce bu yoldaki sarfiyyat haber alınmış iken tahkik-i keyfiyyet ve men'-i mefsedet için hiç bir şey yapılmamıştır. Fa'al, muktedir, hamiyetli me'murlar mevcûd olsa ecnebilerin makasid ve mefâsidini men'e çalışmakla bera-

²⁶ Demirhisar, Selânik'in kuzeyinde ve Serez ile Petriç (Petroviç) arasında bir kaza merkezidir. Bak, M. Eğref - M. Rüştü. *Mükemmel ve mufassal Atlas, İstanbul 1325.*

²⁷ Ali Nâzım Efendi, H. 1299 - 1308 yılları arasında, devamlı olarak Demirhisar kaymakamı idi. Bak, *Sâlnâme-i Devlet-i aliyge-i Osmâniye*, sene 1303, s. 788; *Selânik Sâlnâmesi*, sene 1299, s. 143; 1303, s. 378 ile 1307 s. 173.

²⁸ Tikveş, Selânik vilâyetinin kuzey batısında bulunan bir kazanın adıdır. Bu kazanın merkez kasabası ise Kavadar (Kafadar) olup, rûmî 1305 yılında sekiz bin nüfûsu vardı. Aynı zamanda bir medrese, bir rüşdiye ile güzel bir hükûmet konağı bulunuyordu. Bak, *Selânik sâlnâmesi*, sene 1307, s. 144; H. Kiepert, *General Karte von der Europäischen Türkei*, Berlin 1870.

²⁹ 28 Ağustos 1888 (24 Şevval 1300) de sâniye rütbesini almış bulunan Abdülhamid Vassaf Efendi'nin, bilâhire, merkez kasabası Kilkış olan Avrathışarı kazası kaymakamlığına tâyin edilmiş olduğunu görüyoruz. Bak, *Sâlnâme-i Devlet-i aliyge-i Osmâniye*, sene 1308, s. 630 ve 1308, s. 734.

ber aralarındaki rekabet ve ihtilâfdan istifâdeye de gayret ederler. Alınan ma'lûmat-ı mevsûkaya ve tahkikat-ı kavîyyeye nazaran Rusya sefâreti baş-kâtibi monsieur Pavlof'un Aynoroz'a gelmesi ve müteâkiben Selânik'de bulunan Rusya konsolosu ile birlikde İstanbul'a gitmesi tertibât-ı fesâdiye için olup yakında Rusya'dan yine beş yüz bin kâğıd ruble iâne-i nakdiye geleceği anlaşılmıştır. Dâhil-i vilâyetde bulgarlardan ve ba'zan rumlardan tarafdarları, vâsıtaları pek çok olup bunlardan ma'ada mekteb hocası ve papaz kıyafetinde bir takım panislâvizm komiteleri me'murlarının el'an icrây-ı mefsedetde buldukları ve avusturyalıların dahi icrây-ı mefsedet ve istihsâl-i su'-i niyyet için dâhil-i vilâyetde katolik ve cezvit³⁰ papazlarını vâsita ittihaz eyledikleri muhakkaktır. Binâenaleyh dâhilen fevka'l-âde takayyüdât ve tecessüsâta lüzûm-ı kavî bulunduğu gibi bahren dahi üç saat bu'dünde bulunan Yunan hudûdu bizim tarafca her türlü teftişât ve ta'kibâtından vâreste olduğundan ve hâlbuki gerek yunânilerin ve gerek sair ecnebilerin sevâhile esliha ve cebhâne ve orak ve eşyây-ı muzırre sevk ve idhâl eylemeleri kaabil ve vâki' olduğundan saatte lâ-akal on iki mil sür'atında bir iki seyyar vapurun sür'et-i dâimede sevâhil-i mezkûrede tarassudât ve teftişât-ı bahriyyede bulunması elzemdir. Vâki'a bundan evvel şeref-sâdir buyrulan irâde-i seniyye-i pâdişâhileri üzerine Selânik limanına ufak bir karakol vapuru gönderilmiş ise de, bir yelkenli gemi kadar sür'at-ı seyri olmayup limanda karakol vazifesini ifâ etmekden başka işe yaramadığından onun mevcûdiyyeti nazar-ı itibâra alınmayup ehemmiyyet ve nezâket-i mevki'îyye ile mütenâsib sûrette muntazam ve seri'ü's-seyr vapurlar gönderilmesi mertebe-i vücûbdadır.

Cihet-i askerîye :

Müşir Recceb Paşa'nın³¹ asâkiri şâhânelerini hüsni idâre ve tatyib etmekle beraber ümerâ ve zâbitânı su'-i mu'amelâtı ile ekseriya dilgir ve muğber eylediği ve hatta topçu yüzbaşlarından

³⁰ Bu hususta bak, Ahmed Refik Altınay, *Tarih-i medeniyet*, İstanbul 1328, s. 434 ve devamı.

³¹ Recceb Paşa, Debre'nin Mat kazası köylerinde oturan Hasan Efendi'nin oğlu idi. 1868 de piyade yüzbaşı olarak Harb okulunu tamamladı. 1876 Osmanlı-Rus seferinde, Hersek fırkasında, daha sonra altınai ve üçüncü ordularda bulundu. 1884 de müşir oldu. H. 1305 yılında Selânik ciheti kol-ordûy-ı hümâyunu kumandanı ve 1303 senesinde de Selânik ve Kosova havâlisi umûm kumandanı olarak

Ahmed Efendi nâmında bir zâbiti bilâ sebep-i kanûnî kışlada ve umûm asker muvâcehesinde ağzından, burnundan kan seyelân edüp dişleri kırılncaya kadar darb ve tahkir ettiği anlaşılmiş ve zâbit-i mümâileyh tarafından bu husus hakkında yazılıp taraf-ı çâkerâ-neme verilen şikâyet-nâme dahi merbûten takdim-i nazar-gâh-ı âli-i hüdâvend-i ekremileri kılınmıştır. Receb Paşa azamet ve nahvet-i gafil-pesendânenen hazzetmekde ve dâima ma'iyetinde müte'addid yâverler ve on, on beş kadar sūvâri asker gezdirmekte olduğu gibi haremi hanım dahi zevci paşayı takliden yanında sūvâri bulunduruyor ve her gün gayetle serbestâne hâl ve hareket, tavr ve kıyâfet ile şehrin ba'z-ı mahallerini ve kışla ve hastahâne-i askeriyi dolaşip duruyor.

İdâre-i askeriyeye hastahânedeki bir hamam yapılmak üzere yirmi bin kuruş tahsîl ve ihzâr olunmuş iken müşîr paşa haremi hanımın gündüzleri tenezzüh ve istirahatına mahsus olmak üzere bu para ile hastahâne meydanına bir köşk yaptırmış olduğu gibi haremi hanım el-yevm kemâl-i serbesti ile kasr-ı mezkûra azîmetle askerî müzika bandosunu piş-gâhına celb etmekde ve saatlerce orada icrây-ı terennümat ettirmektedir. Receb Paşa'nın bu misillü hâlâtta ma'ada ümerâ ve zâbitandan ba'zıların iyâl ü evlâdına nazar-ı fezâhat ile bakıp muamelât-ı tasallûtkârânede bulunduğu dahi cümle-i rivâyatdan ise de derece-i sıhhati kulunuzca mechûldur. Geçen sene Alâtini nâm yahûdi zengin tâcir ile beher kıyyesi elli paraya olmak üzere üç milyon kıyye dakik konturato olunarak yedi bin beş yüz lira ahz ve irtikâb eylediği muhakkıktandır. Bu sene mübaya'âtın meclis-i idâre-i vilâyetce icrâ edilmesi ve erbâb-ı irtikâbin evvelkinde daha ziyade olması hasebile yine müşîr paşanın tazyik ve ısrârı üzerine tâcir-i mümâileyh ile akd-i mukavele olunmuş ve bu def'a dakikin beher kıyyesinin bedeli elli dört para ta'yin kılınmıştır ki, geçen seneden fazla olan dört para meclis-i idâre'de bulunan vilâyet mürtekbilerine verilen hakk-ı sükût demektir. Bu babda tenzîlât-ı külliyye ile konturato akdi

vazife gördü. 1896 da Trablıus-garb fırkası kumandanlığına ve buranın vâli vekilliğine me'muren gönderildi. 1908 de ikinci meşrutiyetin ilânını müte'akib İstanbul'a da'vet edildi. Nihayet Harbiyye nezâretinde çalışırken, kalb kifayetsizliği dolayısıyla, aynı sene içinde öldü. Bak, İbrahim Alâeddin, *Meşhur adamlar*, İstanbul 1933/1936, C. IV, s. 1324; *Salname-i Devlet-i aliyye-i Osmâniye*, sene 1305, s. 75 ve 1306, s. 110; Enver Z. Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, Ankara 1962, s. 533

için diğer müte'ahhidler meselâ meşâhir-i tüccardan Saül-zâdeler²² (صاؤولزادeler) hazır ve tâlib iken onlar asla celb olunmamıştır. Yalnız Ferik Ali Paşa'nın bu mukavele-nâmeyi kabul ve imza etmediği ve müşîr-i azamet-fürûşun bayram alayında kendisi esb-sūvâr olub ümerâ ve zâbitânı rikâbında yürütmek istemesine kat'iyen mümâna'at ettiği muhakkaktır.

Hastahâne-i askerînin intizam ve nezâfeti hakikaten derece-i mükemmeliyettedir. Fakat hastahânedeki ümerâ müttetikân erzak ve ta'yinattan irtikâb etmekde ve gurebâ kısmında bulunan hastagân dahi efrâd-ı askeriyeye meyânında gösterip tablaları me'murlara mühürlendikten sonra doldurmakda buldukları anlaşılmiştir. İdâre-i askeriyeye reisi mirlivâ Ahmed Paşa'nın irtikâb ve irtişâ'da cümleyle takaddüm ettiği cümle indinde müttetik-i aleyhdir. Milyonlarca dakik mübâyî'âtı hakkındaki mukavelât maddeleri hep bunun ma'rifeti ile icrâ edilmiş ve Alâtini bezirgânın kasasından çıkan yedi bin beş yüz lira rüşvetin bir kısmı da bu usta hırsızın cebine girmiştir. İşte bu esbâba mebnî müşîr paşanın nezdinde fevka'l-âde nüfûs ve te'siri bulunduğu istihbâr olunmuştur.

Selânik'de müceddeden redif deppoyu inşası için üçyüz senesine mahsûben Selânik vilâyeti emvâlinde doksan altı bin kuruş hâvale edildiği hâlde henüz nisfı verilmiş ve bi'z-zarûre deppoyu inşâ edilmemiş olduğundan hâlâ Nu'man Paşa câmi' şerifi²³ askerî

²² H. 1807 (R. 1305) yılında, Selânik Zirât - Ticaret - San'at odası hey'eti birinci müşâviri olarak, Saül zâde Levi Efendi adında bir şahsa tesadüf ediyoruz. Bak, *Selânik salnâmesi*, sene 1307, s. 115.

²³ Nu'man Paşa, Köprülü-zâde Fâzıl Mustafa Paşa'nın oğludur. Selânik'de bir câmi'i ve bunun yanında bir de tekkesi bulunuyordu; H. 1299 (1882) yılında, Selânik'de bundan msada fa'âl olarak şu tekkeler vardı: 1 — Çavuş-zâde Ahmed Ağa'nın, Sinan Paşa mahallesinde yaptırdığı Kapı-tekkesi. 2 — Fetih Baba'nın, Kasımiye mahallesinde inşâ ettirdiği Fethiye Tekkesi. 3 — Musa Baba'nın, aynı isimdeki mahâlde bulunan Musa Baba Tekkesi. 4 — Şeyh Süleyman Efendi'nin, Yâkub Paşa mahallesinde yaptırdığı Yâkub Paşa Tekkesi. 5 — Şeyh Zühdü Efendi'nin, Saray-ı atik mahallesinde inşâ ettirdiği Pazar Tekkesi. 6 — Hamza Çavuş'un, Ali Paşa mahallesinde yaptırdığı Sa'dî Tekkesi. 7 — Ekmekçi-zâde Ahmed Paşa'nın, Yenikapı hâricinde, Mevlevî-hâne Tekkesi. 8 — Şeyh Ca'fer Baba'nın, Ahmed Subaşı mahallesinde inşâ ettirdiği Zindan Tekkesi. 9 — Bağdâdî Şeyh İbrahim Efendi'nin, Kazazet Mahallesinde meydana getirdiği Rûfâî Tekkesi. 10 — Horasânî Şeyh Mahmud Efendi'nin, Koca Kasım Paşa mahallesinde yaptırdığı İki-Lüleli Tekkesi. 11 — Topal Mehmed Ağa'nın, Eski-mahkeme civarında bulunan Şeyh Hüseyin Efendi Tekkesi. 12 — Kara Baba'nın, Tahte'l-kal'a civarında olan Kara-baba Tekkesi. 13 — Şeyh Osman Efendi'nin, Kâtib Muslibiddin mahallesinde

redif deppoyu olarak kullanılmaktadır. Hâlbuki mezkûr câmi' şerif zâten köhne ve harab olduğundan mevsim-i şitâda ve yağmurlu zamanlarda derûnuna konulan esliha ve eşya ve mühimmât-ı sâirenin bârân ve brüdetin te'siri ile pek fena bir hâle geldiğini bi'z-zat müşâhede eyledim. Binâenaleyh mezkûr deppoyun bir an evvel inşâsı elzemiyet-i kat'iyye tahtındadır. Fırka-i askeriyede mevcûd asâkir-i şâhânelerinin elbise mi'âdı hayli zaman evvel hulûl ve mürûr ettiği hâlde henüz esvâb verilmediği misillü redif taburları için dahi üçyüz senesinden beri elbise i'tâ olunmadığı ve şâyed redif taburları silâh altına alınacak olursa efrâd-ı redifeye giydirilecek elbise mevcûd olmadığı görülmüştür. İhtiyâcât-ı zarûriye cümlesinden olmak üzere Selânik fırka-i askeriyesi için şimdilik behemhâl yedi bin iki yüz takım piyade nefer elbisesi on sekiz bin altı yüz çift don ve gömlek ve bin yüz elli takım süvâri nefer elbisesi ve üç bin takım topçu nefer elbisesi seri'an ve âcilen gönderilmelidir.

Üsküp ve Kosova'nın cihât-ı sâiresindeki firak-ı askeriyenin ihtiyâcâtı dahi derece-i fevka'l-âde de olup oralar için dahi müsta'celen yirmi bir bin çift don ve gömlek ile beş bin yedi yüz takım piyade ve üç yüz elli takım süvâri ve altı yüz takım topçu elbisesine lüzûm-ı âcil ve kavî bulunduğu tahkik kılınmıştır. Selânik sınıf-ı mukaddem ve tâli redif taburları ile Vodina³⁴ taburunun Yenice³⁵ bölüğü efrâdından bir kısmının hizmet-i zecriyyeye mukabil çenâ sene evvel kumandan Hasan Hayri Paşa³⁶ zamanın-

inşâ ettirdiği Cercevi (جرجوي) Tekkesi. 14 — Ahmed Şerifi Efendi'nin, Yahya Bâli mahallesinde te'sis eylediği Perşembe Tekkesi. 15 — Hızır Baba'nın, İki-şerefeli mahallesinde yaptırdığı Hızır Baba Tekkesi. 16 — Popara Baba'nın, Kal'a-i bâlâ içindeki Popara Tekkesi. 17 — Kara Ali'nin, Akca-mescid mahallesinde yaptırdığı Kara Ali zâviyesi. 18 — Hacı Derviş Çelebi'nin, Mekteb-i Osmâni civarında bulunan Pişmaniyye zâviyesi.

Bu kayıtlar, Selânik'de bulunan Türk mahalle sârlarını açıklamaları bakımından da ayrıca bir önem taşır. Bak, *Selânik-sâlnâmesi*, yedinci def'a sene 1299, s. 177/78.

³⁴ Vodina, Selânik'in kuzey batısındadır. R. 1305 yılında 7 bin nüfûsu ve 10 câmi, üç medrese, bir rüşdiye mektebi ile sekiz ilk okulu olan bir Türk kasabası idi. Bak, *Selânik sâlnâmesi*, H. 1307, s. 140.

³⁵ Yenice-wardar, Selânik'in batısındadır. Bu kasabada Gazi Evranos Bey evkafına bağlı bir câmi' ile bir medrese ve iki imârethâne bulunduğu, hieri 1307 tarihli *Selânik sâlnâmesi*'nde kayıtlıdır. Bak, s. 13.

³⁶ Hasan Hayri Paşa'yı, hieri 1299 (1882) ve 1303 (1885/86) yılları *Selânik sâlnâmeleri*'nde, Selânik fırka-i askeriyesi kumandanı olarak görüyoruz. Bak, s. 79

da bedelât-ı nakdiye olarak vermek istedikleri dokuz yüz altmış lira kadar bir meblâğ elyevm sarraf Emin Efendi'de mahfûz ve mevcûd olduğundan gerek meblâğ-ı mezbûrun ve gerek mütebâ-kisinin emsâl olmamak şartı ile kabûlü ve meblâğ-ı müterâkime ile süvâri ahırları ve hamam ve ebniyye-i sâire inşâsı fırka-i askeriyeye tasavvur olunmuş ve makam-ı seraskeriye iş'ar kılınmış ise de henüz müsa'ade olunmadığı haber alınmıştır. Süvâri on dokuzuncu livâ hey'eti kâmilen mevâkı'-i hudûdiye ve mühimmede bulunduğu hâlde kumandanları olan mirlivâ Reşid Paşa'nın bilâ lüzûm bir seneden beri nefis-i Selânik'de tevakkuf ve âram etmekte olduğu ve mezkûr livâyâ mensub bir miralayın Manastır'da ve bir kaymakamın silâda bulunarak alayların âdeta kumandansız kaldığı ve Kosova'da bulunan piyade otuz yedinci alayın miralay Hulusi Bey ile daha bâzi ümerânın me'muriyetleri başlarına gönderilmeyip Selânik'de alıkonuldukları görülmüştür. Geçen şehr-i Eylûl'de idâre-i askeriyeye anbarında müdahhar yüzlerce çuval dakik kurtlandığı ve bunları tathir için masârif-i külliye ihtiyar olduğu hâlde kumandan paşa idâre reisi Ahmed Paşa'ya ses çıkarmadıkdan başka bu acı, kurtlu dakik asâkir-i şâhânelerine ekl ettirilmiştir. Müştî Recceb Paşa'nın reîs-i mümâileyhi bu mertebe istishâb etmesinin sebebi her sûretle menâfi'-i zâtiyesine hâdim olması ve ma'aş-ı muhâssesinden fazla olarak bir sene zarfında müştî-i müşârûniyeye dört bin beş yüz lira itâ eylemiş olduğu hakayık-ı mütezâhiredendir.

Te'min-i âsâyiş için Katerin ciheti idâre-i askeriyesinin Selânik fırkasına rabtı ve Manastır'da Kaymak-çalan cihetinde Morhova (Morihovo)³⁷ da ve Tikveş de ve Morhova karşısında Bıçkıcılar içinde mîkdâr-ı kâfi asker ikamesi gayetle lâzım idüğü müstahberâtdan olup ma'rûzât-ı ubeydâqemin serâpâ hakayık-ı ahvâlden ibâret ve külliyyen gazez ve ivazden âri olduğunu ve şimdiki hâl devam eder ise vilâyetin selâmet-i âtîyesi tehlike-i azîmede kalacağını vahdâniyyet-i ilâhiyyeye yemin ile arz ve te'min ederim. Her hâlde icrây-ı icâbâtı vâbeste-i irâde-i seniyye-i hazret-i şehin-şâhleridir. 31 Temmuz 1304

Abd-i ahkârları
Salâhî

ve 107. 1892-1893 tarihleride ise Bursa redif fırkası kumandanıdır. Bak, Mehmed Esad, *Mîrât-ı mekteb-i harbiyye*, İstanbul 1310, s. 365.

³⁷ Manastır şehrinin doğu kısımları. Bak, H. Kipert, *Adı geçen harita*.